नियुतं, क्ली, (नियूयते बहुसंख्या प्राप्यतेऽनेनेति। नि+यु+क्त ।) लक्षम्। इत्यमरः। ३। ५।२४॥ यथा।"धेनूनां नियुते प्रादादिति नियुते लक्षे।" इति श्रीधरस्वामी॥

"शतं सहस्रमयुतं नियुतं प्रयुतं मतम्।
स्त्री कोटिरर्बुदमिति क्रमाद्दशगुणोत्तरम्॥
इति रत्नकोषः।" इति भरतः॥ दशलक्षम्। यथा,—

"एकं दश शतञ्चैव सहस्रमयुतन्तथा।
लक्षञ्च नियुतञ्चैव कोटिरर्बुद एव च॥
वृन्दः खर्व्वो निखर्व्वश्च शङ्खपद्मौ च सागरः।
अन्त्यं मध्यं परार्द्धञ्च दशदृद्धा यथोत्तरम्॥"
इति पुराणम्॥

नियुद्धं, क्ली, (नि+युध्+क्त।) बाहुयुद्धम्। इत्यमरः। २। ८। १०६॥ (यथा, हरिवंशे। १४२। ७१।

"नियुद्धकुशलान् मल्लान् देवो मल्लप्रियस्तदा।
योधयित्वा ददौ भूरि वित्तं वस्त्राणि चात्मवान्॥")

नियोगः, पुं, (नि+युज्+घञ्।) अवधारणम्। इति दुर्गादासः॥ (निश्चयः। यथा, रघुः। १७। ४६।

"तत् सिषेवे नियोगेन स विकल्पपराङ्मुखः॥")
आज्ञा। इति हेमचन्द्रः। २। १८०॥ (यथा, रामायणे। २। २१। ४६।

"त्वया मया च वैदेह्या लक्ष्मणेन सुमित्रया।
पितुर्नियोगे स्थातव्यमेष धर्म्मः सनातनः॥"
अपुत्रभ्रातृपत्नीपुत्रार्थं नियोजनम्। यथा, मनुः। ९। ६२।

"विधवायां नियोगार्थं निर्व्वृत्ते तु यथाविधि।
गुरुवच्च स्नुषावच्च वर्त्तेयातां परस्परम्॥")

नियोगी, [न्] त्रि, (नियोगोऽस्यास्तीति। नियोग+इनिः।) नियोगविशिष्टः। नियुक्तः। तत्पर्य्यायः। कर्म्मसचिवः २ आयुक्तः ३ व्यापृतः४। इति हेमचन्द्रः। ३। ३८३॥ (यथा, राजतरङ्गिण्याम्। ६। ८।

"लब्धध्वस्तसमुत्सृष्ट्य लब्धं नाम्नि नियोगिनाम्॥")

नियोग्यः, त्रि, (नियोक्तुमर्हः। नि+युज+ण्यत्।) नियोगार्हः। प्रभुः। इति सुग्धबोधव्याकरणम्॥ (यथा, प्रद्युम्नविजये। ५ अङ्के।

"एते वयं नियोज्या नियोजयतु नियोग्यः॥")

नियोजनं, क्ली, (नि+युज+ल्युट्।) नियोगः। (यथा, महाभारते। १२। ३६४। २।

"सारथीयोऽस्मि भवता संप्रेषणनियोजनैः॥")
प्रेरणम्। यथा। त्वयैतत् क्रियतामिति क्रियासु नियोजनं प्रेरणम्। इति दुर्गादासः॥

नियोज्यः, त्रि, (नियोक्तुं शक्यः। नि+युज+"प्रयोज्यनियोज्यौ शक्यार्थे।" ७। ३। ६८। इति ण्यत्प्रत्ययेन निपातनात् साधुः।) प्रेष्यः। किङ्करः। इत्यमरः। २। ९। १७॥ (यथा, भागवते। ४। १२। २८।

"निग्रन्थ वैधुरथनियोज्यसुखयो-
र्म्मेधुयुतं वाचसुरुक्रमप्रियः॥"
नियोजनीये, त्रि। यथा, महाभारते। १२। ३२७। ४६।

"न नियोज्याश्च वः शिष्या अनियोगे महाभये॥")

नियोद्धा, [द्ध] पुं, (नियुध्यते इति। नि+युध+ल्टच्।) कुक्कुटः। इति राजनिर्घण्टः॥ बाहुयुद्धकारी च॥

निरक्षदेशः, पुं, (निरक्षो देशः।) अक्षदेशः। पलभाशून्यस्थानम्। स तु पूर्व्वे भद्राश्ववर्षे यमकोटिः। दक्षिणे भारतवर्षे लङ्का। पश्चिमे केतुमालवर्षे रोमकः। उत्तरे कुरुवर्षे सिद्धपुरी। एताः भूवृत्तपादविवराः अन्योऽन्यं प्रतिष्ठिताः। तासासुपरितो विषुवस्थो दिवाकरो याति। तासु विषुवच्छाया ध्रुवस्योन्नतिश्च न दृश्यते। तत्र दिवामानं रात्रिमानञ्च त्रिंशन्नाड़िकाः। इति सूर्य्यसिद्धान्तमतम्॥ (यथा, सिद्धान्तशिरोमणौ गोलाध्याये। १५।

"निरक्षदेशात् क्षितिषोड़शांशे
भवेद्दवन्ती गणितेन यस्मात्॥")

निरङ्कुशः, त्रि, (निर्गतोऽङ्कुश इव प्रतिबन्धको यस्य।) अनिवार्य्यः। बाधाशून्यः। इति जटाधरः॥ (यथा, भागवते। १। १७। १५।

"अनागःस्विह भूतेषु य आगस्कृन्निरङ्कुशः।
आहर्त्तास्मि भुजं साक्षादमर्त्यस्यापि साङ्गदम्॥")

निरञ्जना, स्त्री, (निर्गतोऽञ्जनमिव अन्धकारो यत्र।) पूर्णिमा। इति शब्दमाला॥ (निर्गतोऽञ्जनं यत्र।) अञ्जनशून्ये, त्रि॥ (निर्गतं अञ्जनमिवाज्ञानं यत्र। अज्ञानरहिते च। यथा, देवीभागवते। १। १८। ३६।

"स कथं बध्यते ब्रह्मन्निर्व्विकारो निरञ्जनः॥"
पुं, योगिविशेषः। यथा, हठयोगप्रदीपिकायाम्। ७।

"कानेरी पूज्यपादश्च नित्यनाथो निरञ्जनः॥"
महादेवः। यथा, हरिवंशे भविष्यपर्व्वणि। १४। २।

"दीर्घरोमा दीर्घभुजो दीर्घबाहुर्निरञ्जनः॥")

निरतं, त्रि, (नि+रम+क्तः।) निवृत्तम्। यथा। दानरत्नाकरे देवलः।

"एकां शाखां सकल्पां वा षड्भिरङ्गैरधीत्य च।
षट्कर्म्मनिरतो विप्रः श्रोत्रियो नाम धर्म्मवित्॥"
इति व्यवहारतत्त्वम्॥

निरन्तरं, त्रि, (निर्गतोऽन्तरं यस्मिन् यस्माद्वा।) निबिड़म्। घनम्। इत्यमरः। ३। १। ६६॥ अनवकाशः। (यथा, आर्य्यासप्तशत्याम्। ४३८।

"सज्जनयोः स्तनयोरिव निरन्तरं सङ्गतं भवति॥")
अनवधिः। अपरिधानम्। अनन्तर्धानम्। अभेदः। अतादर्थ्यम्। अच्छिद्रम्। (यथा, कुमारसम्भवे। ५। २५।

"शिलाशयात्मानिकेतवासिनीं
निरन्तराखन्तरवातवृष्टिषु॥")
अविना। अवहिः। अनात्मीयम्। अनवसरः। अमध्यम्। अनन्तरात्मा। एते निरुपसर्गपूर्व्वकान्तरशब्दार्थाः॥

निरन्तराभ्यासः, पुं, (निरन्तरः सततोऽभ्यासो यत्र।) स्वाध्यायः। इति त्रिकाण्डशेषः। सततावृत्तिश्च॥

निरपत्रपः, त्रि, (निर्गता अपत्रपा लज्जा यस्येति।) धृष्टः। निर्लज्जः। इति जटाधरः॥ (यथा, भागवते। ३। २०। २४।

"ततो हसन् स भगवानसुरैर्निरपत्रपैः।
अन्वीयमानस्त्वरया क्रुद्धो भीतः परापतत्॥")

निरपेक्षः त्रि, (निर्गता अपेक्षा यस्य।) अनपेक्षः। यथा, मलमासतत्त्वे।

"अभिधातुं पदेऽन्यस्मिन् निरपेक्षतया श्रुतिः॥"
(यथा, रामायणे। ६। ९९। ४२।

"कलत्रनिरपेक्षैश्च पीड़ितैरस्त्रदारुणैः॥")

निरयः, पुं, (निर्गतः अयो गमनं यत्र।) नरकः। इत्यमरः। १। ८। १॥ (यथा, हरिवंशे। १६। १६।

"कथञ्च शक्तास्ते दातुं निरयस्थाः फलं पुनः॥")

निरर्गलः, त्रि, (निर्गतोऽर्गलमिव प्रतिबन्धको यत्र।) अनर्गलः। अबाधः। इत्यमरः। ३। १। ८३॥ (यथा, महाभारते। ७। ९। ६२।

"दद्यान्मेधानाजह्रे स्वप्नपागाप्तदक्षिणान्।
निरर्गलान् सर्व्वमेधान् पुत्रवत् पालयन् प्रजाः॥")

निरर्थकं, त्रि, (निर्गतोऽर्थो यस्मात्। कप्।) निष्फलम्। तत्पर्य्यायः। मोघम् २। इत्यमरः। ३। १। ८१॥ विफलम् ३। इति जटाधरः॥ (यथा, भागवते। ४। १६। १९।

"अयन्तु साक्षाद्भगवांस्त्र्यधीशः
कूटस्थ आत्मा कलयावतीर्णः।
यस्मिन्नविद्यारचितं निरर्थकं
पश्यन्ति नानात्वमपि प्रतीतम्॥")

निरवः, पुं, (नि+रु+"ऋदोरप्।" ३।३।५७। इति भावे अप्।) नीरवः। रवाभावः। इति निपूर्व्वरुधातोरलि निष्पन्नः। अमालनञ्च॥ (निर्गतरञ्चकः। यथा, ऋक्संहितायाम्। १। १२२। ११।

"नभो जुवो यन्निरवस्य राधः।"
"निरवस्य निर्गतरञ्चकस्य।" इति तद्भाष्ये सायणः॥)

निरवग्रहः, पुं, (निर्गतोऽवग्रहः प्रतिबन्धो यस्मात्।) स्वतन्त्रः। इत्यमरः। ३। १। १५। (यथा, हरिवंशे। ८०। ६।

"दुर्दमः कामचारी च स केशी निरवग्रहः॥")
दृष्टिप्रतिबन्धाभावश्च॥ (महादेवः। यथा, महाभारते। १३। १७। ८२।

"नीलस्तथाङ्गलुब्धश्च शोभनो निरवग्रहः॥")

निरवहालिका, स्त्री, (निर्+अव+हल+ण्वुल्। टापि अत इत्वम्।) प्राचीरम्। इति शब्दमाला॥